

EĞİTİMİN PLATONCU TEMELLERİ VE PLATONCU EĞİTİM ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ

İlyas Altuner¹
Fatih Özkan²

Giriş

Değerler felsefesinde kavramsal olarak tanımlanması gereken birtakım terimler vardır ki, bu terimler bize değer yargılarının niteliğini de gösterir. Daha önce belirttiğimiz gibi, değerlere dair düşüncelere ahlâkî kavramların mahiyeti ile başlamak zorundayız ve bu kavramlar sayesinde bir siyaset ya da hukuk normu oluşturmamız mümkün olur. Ahlâkın temel kavramı olarak *iyi*, varlığın varoluş nedenini açıklayan en kapsamlı terimdir. Çünkü iyinin ne olduğunun sorgulanması, bütün hayatı anlamlandıran şeyin ne olduğuna ilişkin yargıda bulunmamızı sağlar.

Her bir bilimsel alan kendisini hayata ahlâk alanında yansıttığı için, ahlâkın güdümünde bir yaşamdan ve dolayısıyla buna göre de bir eğitimden bahsetmek doğru olacaktır. Hem varlık hem de bilgi kuramında neyin iyi olduğuyla ilgili yargıların bilgisi bizi eğitimin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili yöntem anlayışına götürür. İnançlar ve kanılar yani varlığa ait her türlü yargı, ahlâkîliğin kaplamında bir sonuca kavuşur bütün bu yaşamsal öğeler eğitimle kendini olgunlaştırır. Descartes'ın söylediği gibi ahlâk, bütün varlık sisteminin meyvesi olarak diğer düşünsel etkinlikleri kendisinde sonuçlandıran önemli yapı taşıdır.³ İşte bu yapı taşının malzemelerini doğru bir eğitimle kazanmak son derece önemlidir. Bu yazımızda Platon'un eğitim anlayışının köklerini oluşturan *idealar* kuramından ve onun insanı nasıl şekillendirdiğinden, sonra da Platoncu eğitim felsefesinin insanlık açısından ne denli eksik ve yer yer tehlikeli olduğu konusunu işlemeye

¹ Arş. Gör. Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

² Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

³ René Descartes, *Principles of Philosophy*, trans. John Cottingham, *The Philosophical Writings of Descartes*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 1189.

çalışacağız. Platon'un eğitim anlayışı onun siyaset ve hukuk felsefesiyle iç içe bir görünüm arz eder.

1. Platon'un İdealist Felsefe Anlayışının Temelleri

Platon felsefesi, insan zihninin doğuştan kavramları hatırlama yöntemiyle *idea* denilen salt gerçekliğin bilgisine ulaşma çabasıyla örülüdür. Sokratik diyalektik yöntemdeki *bir şeyin ne olduğu* üzerine sorulan soruya yanıt olarak kavramın verilmesi, bu kavramların tözleştirilmesi anlamına gelir, yani bir şey kavramsal olarak kavranır.⁴ Ancak Platon, bir şeyi kavramsal olarak kavramanın insanı o şeyin gerçek bilgisine götürmeyeceğini gördüğünde, bunun yanında Pythagorasçı ruh öğretisini kavramın yanına koyar.

Platon, idealar dünyasına Sokrates'in kavramının tözleştirilmesi ve zihinde bulunan ve duyuların ötesine geçen matematik nesnelere gitmeye çalışır. Önceki felsefelerden aldığı etkileri Sokrates felsefesiyle birleştirerek kendi düşüncesini şekillendirme eğilimine girer. Pythagorasçı matematik dünya ve ruhun ölümsüzlüğü doktrininin yanına eklediği Elea ve Herakleitos felsefelerindeki değişmezlik ve birlik düşüncesine Sokratik diyalektiği katarak yeni bir felsefe sistemi oluşturmaya çalışır. Platon'un idealar kuramının temelleri bu düşünce biçimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu kuram en iyi şekilde *Devlet*'in yedinci bölümünde *mağara benzetmesi* olarak meşhur olmuş meselde ifade edilir.

Mağara hakkındaki pasajlar, günışığını göremeyecek şekilde zincire vurulmuş insanları resmeder. Bu insanların arkalarında, duvara yansıyan gölgeleri görecek şekilde bir ateş ve kukla gösterisi düzenlenmiştir. İnsanlar, dillerindeki sözcüklerin gölgelere gönderimde bulunduğu ve bu gölgelerin tek gerçeklik olduğuna inanırlar. Mağaradan kurtulan bir adam, kendisini dünyanın ışığına yavaş yavaş alıştıtır. Önce gölgeleri ve yansımaları, sonra fiziksel nesnelere ve nihayet göksel cisimleri ve güneşi ayırt eder. Platon'a göre bu, formlara tırmanma meselidir. Mağaraya geri dönen adam karanlığa

⁴ Plato, *The Dialogues of Plato*, trans. Benjamin Jowett, London: Oxford University Press, 1892, *Phaedrus* 265d. [Platon'un kuşkulu olanların dışındaki bütün diyaloglarının yer aldığı beş ciltlik bu eser, yazarın eserlerine referanslarda kullanılacak temel eser olacaktır. Ayrıca eserlerin Türkçe çevirilerine de elden geldiğince bakılmıştır.]

alışkın olmayacaktır ve bir süre, mağaradaki gölgeleri diğer insanlar kadar iyi teşhis edemeyecektir. Sonra da o, gölgelerin saçma ve gerçek dışı olduğunu, asıl gerçekliğin dışarıda bulunduğunu söyleyerek büyük bir öfke uyandıracaktır. Eğer zincire vurulmuş olan insanlar, ellerinden gelse, dışarıdan gelen bu adamı öldürürler.⁵ “Mağara zindanı görünen dünya, ateşin ışığı da güneş olsun ve eğer yoksul inancıma göre yukarı doğru olan yolculuğu, ruhun zihinsel dünyaya yükselmesi olarak yorumlarsan, beni yanlış anlamamış olacaksın ki istediğin üzere açıkladım, doğru ya da yanlış olduğunu yalnızca Tanrı bilir. Ancak doğru ya da yanlış, benim görüşüm, bilgi dünyasında *iyi ideasmın* her şeyin sonunda ortaya çıktığı ve yalnızca bir çabayla görünür olduğu, görüldüğü zaman da bütün güzel ve gerçek şeylerin evrensel kaynağı, bu görünür dünyadaki ışığın babası ve efendisi, zihinsel şeylerdeki akıl ve gerçekliğin doğrudan kaynağı olduğunun anlaşıldığı şeydir ve de bu, rasyonel eylemde bulunacak kimsenin, ister toplumsal ister kişisel yaşamda olsun, gözlerini sabitlemesi gereken güçtür.”⁶

2. Dünya Hapishanesi ve Zincirlerden Kurtulma Eğitimi

Platon, bütün bilgilerin zihnin hatırlaması yoluyla elde edilebileceğinden bahsetmekle, varlığı iki ayrı kategoride değerlendirmiş olur: Hatırlayanın bulunduğu reel dünya ve hatırlananın bulunduğu ideal dünya. Zihin, dikkatini şeylerde tikel olanın değil de tümel olanın yani varlığa atfedilebilen her şeyde ortak olanın üzerine yoğunlaştırır. Aristoteles'te kavram adını alan bu şeye Platon *idea* der: “Birçok tikel bir ortak ada sahip olduklarında, onların aynı ideaya sahip olduklarını varsayarız.”⁷ İdealar Platon'a göre sadece zihinsel düşünme nesnelere ibaret olan şeyler değil, aynı zamanda mutlak gerçekliğin kendisidir. İdealar kendi başına varolan, değişmez, ezeli ve ebedi dünyayı oluşturur ve yalnızca zihinle kavranılabilir.⁸

İdeaların değişmezliğinin yanında reel olan yani bu dünyaya ait bulunan her şey bir değişime ve yok oluşa tabidir. Platon'a göre gerçekliği olmayan ve bu yüzden de gerçekliği akılla değil de duyular

⁵ *Republic* 514a-517a. Bu pasaj üzerine yorum için bkz. Alasdair MacIntyre, *Ethikin Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyut Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001, s. 53.

⁶ *Republic* 517a-b.

⁷ *Republic* 596a.

⁸ *Phaedrus* 247c.

ve arzularla kavranılan varlıklardan oluşan doğa (physis) yahut evren, idealar dünyasının birer kopyasıdır. Nesnelere dünyasının varlığı bir vehim veya kanıdan ibaretken, gerçek olanın varlığının bilgisi, varlığın var olma sebebinin bulunduğu yer olan idealar dünyasındadır.⁹ İdealar gerçek varlığı, özü yani kendinde şeyi temsil ederler. Bir şeyin ideanın ona katılmasıyla ne ise o olur.¹⁰

Böylece ideaların aslında *bir* olana indirgenmediği ve çok olanla karşıtlık içinde bulunduğu görülmüş olur. Bu birlik, ideaların değişmezliğinden ve değişen dünyanın üzerinde oluşundan ileri gelir. Bir şey yapan bir sanatçı onu nasıl bir ideaya göre yapıyorsa, her şeyi yapan Tanrı da bütün yaptığı şeyleri tek gerçekliğin sahibi olmak amacıyla tek bir ideaya, öze göre yapar ve diğerleri bu tek gerçeklikten çıkarlar.¹¹ Böyle bir tasarımda, bütün nesnel dünyadaki varlıkların aslında gerçek olmadığı, gerçek olanın yani ideanın bir yansıması olduğu görülür. İdeanın bir öz olarak gerçekliği temsil etmesi, duyumsalın ötesinde bulunan zihinsellikle ilgilidir. Zihinsel olan gerçek olandır ve açıktır ki, gerçeklik duyuların ötesinde bir şeydir.¹²

İdealar, yukarıda görüldüğü şekliyle ontolojik bir anlama karşılık gelirler. Ancak Platon, ideaları bir de mantıksal anlamda kullanır ki, bu yönüyle idealar tekil nesneleredeki kaosa bir düzen vermek, benzer olanları bir tümellik altında, bir ideada toplamak ve diğer tümelliklerden onu ayırmak işlevine sahiptir.¹³ Platon'un olgunluk dönemi eserlerinde bu mantıksal yön ön plana daha çok çıkar. Bunun görünümünü idealar kavramlara geçişin değil de kavramlardan idealara geçişin sonucunda ortaya konur. İdealar bir bakıma dünyadaki nesnelere oldukları şekli veren şey yapan nedenler ve onlara hareket veren güçlerdir. Bu manada iyi ideası her şeyi hareket ettiren ve bütün

⁹ *Epinomis*, trans. Alfred Edward Taylor, London: Thomas Nelson & Sons, 1956, 992b-d.

¹⁰ *Phaedo* 78d.

¹¹ *Republic* 596a-597d.

¹² Bu idealist düşünce tasarımı, Alman idealizminin önemli temsilcisi Hegel'in felsefesinde kendini gösterir. Descartes rasyonalizmine Platon ve Kant idealizmini de ekleyen Hegel, ussal olanın, rasyonel olanın gerçek ve gerçek olanın da ussal, rasyonel olduğunu dile getirmiştir. G. Wilhelm Hegel, *The Philosophy of Right*, trans. S.W. Dyde, New York: Dover Publications, 2005, Preface.

¹³ *Theaitetus* 185a-186e. Krş. *Cratylus* 440b.

zihinselliğin kaynağı olan temel idea olacaktır.¹⁴ “Şimdi, bilinen şeye gerçekliğini ve bilge kimseye bilme yetisini veren şeyi sana idea olarak adlandıracağım. Bu, bilmen gerekir ki bilimin ve [aynı zamanda] bilginin konusu olması dolayısıyla da gerçekliğin nedenidir.”¹⁵

Platon, *çizgi meseli* ile idea ve görüngü dünyasının birbirinden ayrı olduğunu anlatmaya çalışır. Çizgi yatay olarak ikiye bölünür ve altta hayal ve algı dünyası, üstte ise Platon’a göre formlarla sıkı bir bağı olan matematiksel şeylerin ve formların yani ideaların dünyası bulunur. Bilge insanlar yansımadan ibaret olan görüngü dünyasının ideaların birer yansıması olduğunu bildiklerinden, onları doğuran şeylere, idealara önem verirler ve onun bilgisine ulaşmaya çalışırlar.

Platon’a göre ideada aklın kendiliğinden diyalektik gücüyle kavradığı şeyler bulunur. Zihin varsayımları birer ilke olarak değil, yalnızca varsayım olarak yani basamak, dayanak olarak alır ve bütün varsayımların üzerindeki tümelliğe, ideaya yükselir. Bunu yaparken hiçbir görüngüye başvurmaz, kavramdan kavrama geçerek en sonunda yine bir kavrama ulaşır ki, bu da *iyi ideası* denen şeydir. Zihin iyi ideasına ulaşmak için şu dördümlü yöntemi kullanır: Kanı, inanç, çıkarım ve kavrayış. Sonuncusu iyi ideasının kavranmasıyla oluşan en yüksek noktadır.¹⁶ Her türlü öğrenme şekli, ruhun duyum dünyasını algıladığında bu kavrayışı, idealar âlemini hatırlamasından ibarettir.¹⁷ Tanrı, dünyayı mümkün olabildiğince kavranabilen varlıkların en güzeline ve her bakımdan en kusursuzuna benzetmek istediği için, öz bakımından bütün canlı varlıkları içine alan bir tek varlık yaratmıştır ki,¹⁸ o da iyi ideasından başkası değildir.

Devlet diyalogunun son bölümünde anlatılan ruhun ölümsüzlüğü konusu, Pythagorasçı düşünceden alınan *ruhgöçü* düşüncesinin bir yansımasını sunarken, ruhun hem oluştan önce hem de sonra varlığının bulunduğu düşüncesine Platon’u götürmüştür. Başka yerde bu görüşün ruhun zihinsel olan yönüyle ideaları hatırlama düşüncesinin bir nüvesi

¹⁴ *Sophist* 247e-248c.

¹⁵ *Republic* 509a.

¹⁶ *Republic* 510a-511e.

¹⁷ *Meno* 81c.

¹⁸ *Timaeus* 30d.

olarak sunulduğu görülmektedir.¹⁹ Bu ise iyi ideasına yüzünü dönmekle olabilecek bir yaşam tarzının yani zihinsel olana dönmenin sonucunda anlaşılacak bir durumdur. Böyle bir durumda, her şeyin ölçüsünün insan değil, salt iyinin kaynağı durumundaki Tanrı olduğuna vurgu yapılmış olur.²⁰ Tanrı burada *İyi İdeası* ile aynı anlama gelmekle, bütün ideaların Tanrıdan çıktığı da ayrıca kabul edilmiş olur.

3. Platoncu Eğitim Felsefesinin İdeal Temeli

Siyasetin ve onunla ilintili olarak hukukun temelini oluşturan ahlâkî kavram *adâlet* olmakla, insanlar için neyin doğru olup neyin olmadığına karar vermenin yine bir değer oluşturduğu görülür. Her ne kadar değerlerin karşısına *olgu* terimi çıkarılırsa da, her olgu nihayetinde karar verdiği ahlâkî konularda bile bir değer taşımadan edemez. Sorun değerlerin aşkınsal olup olmaması konusundadır ve ister aşkınsal güce bağlansın ister doğaya indirgensin, her ahlâkî yargı bir değer bildirir.

Platon'un *Devlet* eserinin adâletin mahiyetiyle ilgili tartışmalarla açılması, siyaset ve hukukun da ahlâktan ayrıştırılmaz birer etkinlik alanı olduğunu gösterir. Sofistlerin insana referansla yaptıkları hukukî yorumlar, doğal hukukun tezahürlerinin insan için biricik veri sayılmasını öngörür.²¹ Ancak adâletin güçlü olanın güçsüz olana egemenliğini kabul ettirmesi olarak yapılan tanımının her ne kadar doğal yaşamın yadsınamaz gerçekliğini ortaya koyduğu söylene de, güçsüz olanın hakkının olmamasının onun güçsüzlüğüyle ilişkilendirilmesi doğanın değil, insanın adâletsizliğine yorulmalıdır. Çünkü doğanın kanunları, kendiliklerinde edilgendirler ve böylelikle adâletsiz olma insanın bir eylemidir ve sonuçları yine insanı bağlar. Platon burada adâletin yalnızca kavramsal tanımının yeterli olmadığını görerek, onun işlevinin ne anlama geldiğiyle tanımlanabileceğini bildirir. Eğer adâlet birkaç insan için olacaksa ona adâlet demenin ne anlamı olabileceği sorusu gündeme gelmelidir. Platon, burada Sokrates'in ağzından bir kişinin erdemliliği olduğu kadar bütün bir

¹⁹ *Phaedo* 79a vd.

²⁰ *Laws* 716d-e.

²¹ Sofistlerin en büyüğü olan Protagoras bu konuyu şöyle özetler: "İnsan bütün şeylerin ölçüsüdür; var olduğunda varolan şeylerin ve olmadığına olmayan şeylerin." Diogenes Laërtius, *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans. C.D. Yonge, London: George Bell & Sons, 1915, s. 397.

devletin erdemliliği olduğunu da söyleyerek adâletin öz tanımını yapmış olur.²²

Platon'un *idealar kuramı* yalnızca ontolojik akıl yürütmelerin değil aynı zamanda teleolojik yargıda bulunmaların da en güzel örnekleriyle doludur. Çünkü bu kuram varlık ve bilgi felsefesinin yanında değerler felsefesinin de ne anlama geldiğini bizlere gösterir. İlâhiyat ve bir anlamda metafiziğin nasıl belirlendiği anlatılan meselde, Platon'un söylemlerinden anladığımız şey, bütün bu alanların gerçeklik dünyasının teoloji bilinciyle kavranabileceğidir. İlâhiyatın metafizikle iç içe olduğu bu öğreti, siyaset ve ahlâkın Tanrısal bir gücün kararıyla belirlendiğini ve toplum için en iyi olanın bu kararı bilmek olduğunu dikte eder. Mağara zindanından kurtulan insan, hakikatin bilgisine ulaşırken, doğadaki yasaların aslında birer kanun değil görüngü olduğunu öğrenir. Böylelikle teolojinin en üst seviyesi olan *İyi İdeası* veya *Demiurgus*, bütün alanları kendisinde toplayan yüce kimlik olarak karşımıza çıkar.²³ Bu durumda sofistlerin göreceli insan anlayışının karşısında gerçekliğin biricik ve mutlaklığı vurgulanmış olur. Öyleyse teoloji ve metafizik alanları, birbiri içinde karışmış biçimde, değerleri belirleyerek iyiliğin salt ruha kötülüğün ise bozuluşa sahip olduğunu belirtir.²⁴

Aslına bakılırsa Platon, değerler alanını aşkınsal varlığın zaten önceden belirlediği savından yola çıkmakla, çok da belirgin olmayan biçimde bahsettiği Tanrının gerçekte siyasete dair söylemleri belirleyen olmasıyla siyaseti ahlâkla bütünleştirir. Ruhun üç parçalı hâlini yani arzu, cesaret ve aklı sırasıyla halk, asker ve yöneticiyi belirlemede kullanan Platon'a göre, aklın kullanımından doğan yönetim yetkesini kullanacak kişinin filozof olduğu kanısını çıkarması elbette zor değildir. Zira değerler alanının idealer dünyasında bulunuşuyla idealara ulaşabilecek yegâne kişinin filozof olması arasındaki koşutluk, eylemlerin nasıllığını belirlemede yani kanun koymada yetkiyi akla sahip olan bilgeye vermesiyle sonuçlanma açısından bir zorunluluk arz eder. Siyaset yapma işi, yalnızca insanları yönetmeyle ilgili değil, aynı

²² *Republic* 368d.

²³ *Republic* 514a-517a.

²⁴ Konu hakkındaki detaylar ve örneklemeler için bkz. *Laws* 716a-d.

zamanda insanların nasıl yönetileceğinin belirlenmesiyle de yakından ilgilidir. Hukukun belirlenimi, aklın egemenliğinde gerçekleşen bir konuyu gündeme getirmenin yanında, ahlâkî unsurların kaynağına ilişkin söylemleri de ortaya çıkarmada filozofa verilmiş üstün yeteneği anlatır. Varoluşun amacına yönelik her türlü iradeyi akla verme ve her türlü yeteneği bilgeliğe yükleme eylemi, teoloji alanının mutlak akılla özdeşleştirilmesiyle sonlanmak zorundadır. Tanrı iyi ideasıyla bütün evreni en güzel bir biçimde kaostan kozmosa çevirmiş ve doğanın kanunlarını en iyi şekilde işleyecek biçimde ahlâkîleştirmiştir. Platon'un kitabının son cümleleri yani ruhun ölümsüzlüğüyle gerçekleşen huzur durumu bize bunu aynen söylemektedir.²⁵

4. Üç Parçalı Ruh Anlayışı ve İnsan Eğitiminin Doğası

Platon, bütün pratik ihtiyaçların karşılandığı bir devlet modeli çizmeye çalışır. Bu devlette üç yurttaş sınıfına ihtiyaç vardır: Toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılayacak zanaatkârlar ve çiftçiler, devleti savunacak askerler ve devletin toplumsal hayatını örgütleyecek yöneticiler. Burada üç sınıfı ayırt etmekteki amaç, her biri kendi işlevini yerine getirecek şekilde üç farklı sınıfa ihtiyaç olduğunu ileri sürmek için bir geçiştir.²⁶ Platon, bu geçiş için iki inanca dayanır ki, biri kesinlikle doğru değil ve biri kesinlikle yanlış. Kesinlikle doğru olmayan inanç, bir insanın tek bir işe koyulmasının daha iyi olduğu ve bu iş bölümü formunun tüm mümkün şartlarda en iyi form olduğudur. Kesinlikle yanlış olan inanç ise, insanların doğa gereği bu işlevlerden her birine en uygun şekilde bölünmüş olmalarıdır. Platon'un bu inanışları, üç kısımlı ruh (psykhe) öğretisi tarafından pekiştirilmiştir.²⁷

Üç kısımlı ruh hakkındaki argümanlar, üç kısımlı devlet hakkındaki argümanlardan bağımsızdır. Ruhun kısımlarının olması, Platon açısından onun çatışkılara sahip olması yoluyla gösterilir. Eğer insan bir

²⁵ “Bu nedenle ilâhî yola baş koymayı ve daima adâleti ve erdemi izlemeyi göz önüne alan benim görüşüm şu ki, ruh ölümsüzdür ve iyiyle kötünün her türlüünü elde edebilir. Böylece, hem burada kalırken hem de, oyunda beraberindekilerden ödülleri elde eden kazananlar gibi, ödülümüzü aldığımızda başkalarına ve Tanrılara karşı saygılı yaşayacağız. Ve hem bu dünyada hem de bin yıllık diye tanımladığımız yolculuk sırasında hayat bizimle barışık olacaktır.” *Republic* 621d.

²⁶ Bkz. *Republic* 423d.

²⁷ Üç parçalı ruh anlayışının detaylı bir açıklaması ve yorumu için bkz. MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, s. 53 vd.

ve aynı zamanda susamış olduğu için su içmeyi istiyor ve suyun durumundan kuşkulandığı için içmeyi istemiyorsa, o zaman aynı yüklem bir ve aynı zamanda aynı konuya hem yüklenebileceği hem de yüklenemeyeceği için, birine içme isteğini ve diğerine içmeme isteğini yüklemekte olduğumuz en az iki konu var olmak zorundadır. Bu argümanın temelinde bulunan söylem, bir insanın eşzamanlı olarak hem verili bir yönde hareket etmeyi hem de hareket etmemeyi başaramayacağıyla aynı anlamda, eşzamanlı olarak hem bir şeyi yapmayı hem de o şeyi yapmamayı isteyemeyeceğidir.

Platon'un argümanından kaçmanın kısa yolu, insanın sırf bağdaşmaz arzulara sahip olmadığını söylemektir. İnsan susuzluğunu gidermeyi arzuladığı gibi hasta olmamayı da arzular ve bu suyun hem kendisinin susuzluğunu gidereceği hem de onu hasta edeceği yalnızca olumsal bir olgudur. Bu insanın arzuladığı şey bu tikel suyu içmek, korktuğu şey de aynı suyu içmektir. Platon'un "bağdaşmaz arzular" nitelemesi²⁸ bir anlamda haklıdır, ama onların bağdaşmaz oldukları hususunda Platon'un çıktığını varsaydığı sonuçlardan hiçbiri yoktur. Bunun nedeni, her iki arzuya sahip olma imkânıyla değil, bu arzuları doyurma imkânıyla ilgili olmasıdır. Platon, sanki içme arzusunu akılsal olmayan, içmekten doğacak tehlikeyi de aklın bir içgörürü olarak niteler. Oysa biz içmeyi akıl etmeyip onu öğreniriz ve öğrenme sırasında aklımızı kullanırız. Bir arzuyu akla dayalı kılan ya da kılmayan şey, onun bizim hem bilfiil hem de mümkün diğer amaçlarımız ve seçimlerimizle bağlantısıdır. Platon aklın daima haklı olduğunu ve akıl ve iştihalar arasındaki kesin ayrımın bulunduğunu belirtir.

Platon'un ölümsüz bir ruhun bir hapisane veya mezar olan bedenden ayrılığı konusundaki Pythagorasçı düşünceden etkilendiği açıkça görülür. Ruhun bölünmesi *Devlet*'te sadece akıl ile iştihalar arasında değildir; akılsal davranış standartlarıyla ve bedensel arzularla ilgisi olmayan, fakat şerefli davranış standartlarıyla ve öfke ve kızgınlık ile ilgisi olan manevi bir kısım da vardır.

Platon, doğuştan kunduracıların ve doğuştan yöneticilerin olduğuna inanır. Devlet içerisindeki adalet, herkesin kendi yerini bilmesi

²⁸ *Republic* 572b.

meselesidir. Dört geleneksek erdemden cesaret, işlevi savunma olan yardımcı bekçiler sınıfına ve bilgelik ise yönetici bekçiler sınıfına aittir. Ölçülülük, bir sınıfın değil, fakat bir bütün olarak toplumun erdemidir. Çünkü Platon'un deyimiyle "aşağı düzeydeki çoğunluğun arzuları, yukarı düzeydeki birkaç kişinin arzuları ve bilgeliği tarafından denetlenecektir". Adalet herhangi sınıfa veya sınıflar arasındaki tikel bağıntılara değil, toplumun bir bütün olarak işlemesine aittir.

Ruhtaki adalet, benzer bir şekilde ruhun her bir kısmının kendisine özgü ve kendi payına düşen işlevi yerine getirmesine ilişkin bir meseledir. Bir birey, kendisinde aklın hâkim olmasından ötürü bilge ve manevi kısmın kendi rolünü oynamasından ötürü cesur olur. Yani birey, kendisinin aşağı düzeyden bedensel iştihaları akıl tarafından yönetiliyorsa ölçülü olur. Fakat adalet ruhun bu veya şu kısmına yahut da ruhun kısımlarının bağıntılı olmasına değil, ruhun bütünsel düzenlenişine aittir. O halde iki soru ortaya çıkıyor: Hangi insanın adil olacağı ve adil devletin nasıl meydana geleceği. Bu sorular bir arada sorulur ve yanıtlanır. Platon, devletin ve ruhun bozulmasını tartıştığı yerlerde, onları birbirlerine ait olarak ele alacaktır. Adil insan, en azından bazı yönetici olacak insanların sistematik olarak adalet eğitimi aldıkları adil devlet dışında ender bulunan insan olacaktır. Adil insanların olmadığı yerde adil devletin de bulunma imkanı yoktur. Bu açıdan devletin nasıl meydana geleceği ve adil insanın nasıl eğitileceği soruları bir arada sorulmak ve yanıtlanmak zorundadır. Böylece burada Platon'un filozof-kral idealini sahneye çıkardığı noktaya ulaşılmış olmaktadır.

5. Mağara Alegorisinin Eğitim Felsefesine Yansımaları

Platon'un ünlü alegorisinde mağara, artık açık bir biçimde kendi eğitim modeline ilişkin bir mekâna dönüşmektedir. Ancak başta şunu akılda buldurmamız gerekir ki, mağara alegorisindeki eğitim örneği, daha çok Platon'un aklındaki yönetici sınıfın-filozofların eğitimiyle ilgilidir. Bu açıdan alegoride betimlenenleri, toplumun diğer sınıflarının ayrıştırılmasından sonra, geride kalan bir azınlığın Platoncu diyalektik öğretiyi özümlediği bir *yüksek öğrenimin* içeriği olduğunu söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen, alegorinin genel bir eğitim felsefesi olarak değerlendirilmesi için bir kısıtlama olduğunu düşünmeye gerek

yoktur. Mağara alegorisinin yer aldığı *Devlet*'in 7. kitabı şöyle başlıyor: “Ve şimdi, dedim, sana doğamızın ne kadar eğitilmiş veya eğitimsiz olabileceğini resmedeceğim.”²⁹ Daha bu ilk satırlardaki eğitilmiş-eğitimsiz vurgusu, genellikle yalnızca Platon'un idealar öğretisini betimlediği bir bölüm olarak ele alınan mağara alegorisinin, aslında bir bütün olarak Platon'un ideal eğitim sürecini de anlattığının bir kanıtı olarak görülebilir.³⁰

Platon'un mağarası, artık açık bir biçimde duyuşal-fiziksel dünyayı bütünüyle içine alan bir mekân haline gelmektedir. İnsanın duyuşal yetilerinin tümü aynı zamanda mağaranın sınırlarını oluşturur. Mağaranın dışı, mağaranın içinde duyuşal verilerin, kanıların ve bilgilerin asıl kaynağı ve gerçek bilgi ve doğruluğun kaynağı olan idealar dünyasıdır. Öbür yandan, mağaranın dışına çıkma süreci yalnızca bir kurtuluş öyküsü değildir, çünkü mağara aslında duyuşal ve fiziksel bir varlık olan insanın *yaşayıp gidebileceği* biricik mekândır. Buna ek olarak insan, mağaradaki diğer insanlarla beraber oluşturduğu toplumsal ilişkilerle tanımlanır: İnsanlar duvardaki gölgeleri kimin daha net veya daha hızlı gördüğüne göre, kendi aralarında toplumsal bir hiyerarşi bile oluştururlar.³¹ Elbette insanlar, doğumlarından itibaren zincirlenip yalnızca bu gölge oyunlarını izledikleri için, onları tek gerçek olarak sanmakta ve ne zincirlerinden kurtulmak ne de mağaranın dışına çıkmak *akıllarına bile* gelmemektedir. Hatta elleri çözümlüp arkalarını döndüklerinde yanmakta olan ateşi ilk kez görüp, kamaşan gözleri mağaradaki diğer nesnelere hayal meyal seçtiğinde bile, o zamana dek gördüğü gölgeleri asıl gerçek sanmaya devam edeceklerdir. Üstüne üstlük bu yeni durum, hem fiziksel acı hem de bütün bilgi ve inançların sarsılması demek olduğundan, insan önce eski tutsak durumuna geri dönmeyi tercih edecektir. Ancak, ona nesnelere tek tek gösterecek, onların adlarını öğretecek ve sonunda, mağarada yanan ateşin de asıl kaynağı olan güneşe doğru mağaranın dışına ona

²⁹ *Republic* 514a.

³⁰ Mağara alegorisinde eğitimin temellerinin ileri bir incelemesi için bkz. Martin Heidegger, *Plato's Doctrine of Truth*, trans by. Thomas Sheehan, New York: Cambridge University Press, 1998. Bu eserin bir eleştirisi için bkz. Oğuz Haşlakoğlu, “Heidegger'in 'Platon'un Hakikat Doktrini' Makalesi Üzerine Bir Eleştiri”, *Felsefe Tartışmaları*, 32, 2004.

³¹ *Republic* 516d.

kılavuzluk edecek bir *öğretmen* elini uzattığında gölgeler dünyasının salt gerçeklik olmadığı anlaşılacaktır.

Platon böyle olamayacağını, hayatında yalnızca gölgeleri görmüş bir insanın ışığa alışma sürecini betimlerken, eğitimi, sanki kör gözlere görme yeteneği verir gibi, zihne daha önce oradan olmayan bilgiyi yerleştirme olarak kabul eden görüşü reddetmemiz gerektiğini söyler.³² Bunun yerine eğitim, özsel bir çabayla, insanın çevresindeki koşulları keşfedebilme yeteneğini açığa çıkardığı bir süreç olmalıdır. Ancak bu, hiç de kolay bir süreç değildir, çünkü aynı zamanda zihinsel bir altüst oluşa, hatta zihinsel bir devrime denk düşmektedir. Doğduğundan beri mağaranın duvarına bakmak zorunda kalan ve sonra serbest bırakılıp arkasını dönen insanı hatırlayalım. Burada zihnin kendi konumunu *tamamen* değiştirmesi, tıpkı gözün kamaşması gibi, acı verici ve zorlu bir dönüşüm sürecine karşılık gelir. Zincirlerinden kurtulup arkasında yanmakta olan ateşe doğru arkasını dönen insan, o zamana kadar sahip olduğu bilgi ve alışkanlıklarının dışında bir eylemde bulunmaktadır. Bu eylem aynı zamanda eğitimsizlikten eğitim sürecine geçişin başlangıcıdır.

Eğitimin özü olarak paideia, boş bir zihne doğrudan bilgi aktarılması değil, bir bütün olarak karakteri ve zihni dönüştüren, insanın o zamana kadar bulunduğu varoluşsal zeminin yerini değiştiren bir süreçtir. Bu açıdan eğitim, yalnızca yeni bilgilerin alınmasından çok, insanın içinde bulunduğu koşulların, bir bütün olarak varolan her şeyin birbirleriyle olan ilişkilerinin kademe kademe *kendini göstermesidir*. Gerçek sandığı gölgelerin kaynağı olan nesnelere ve yanan ateşin varlığını ve bunlara ek olarak, mağaranın dışındaki gerçek ışığın, güneşin varlığının öğrenilmesi, insanı insan yapan özelliklerinin de açılıp gelişmesini, böylece insanın aslında varolan, ama gölge oyunlarına bağlıyken farkında olmadığı gerçek potansiyellerini açığa çıkarmasını, onları ve böylece de kendisini *özgürleştirmesini* sağlar.³³

Platon'da eğitim insan doğasına bir tür müdahaledir. İnsanın doğuştan getirdiği bazı özellikleri kabul eder fakat bu özelliklerin

³² Republic 518b.

³³ Mehmet Barış Albayrak, "Platon'un Eğitim Modelindeki Çelişki Üzerine", https://www.academia.edu/3334915/Platon_ve_Egitim, Erişim Tarihi: 09.11.2016.

eğitim aracılığıyla değiştirilebileceğini de öne sürer. İnsanın doğuştan getirdiği özellikler başka bir deyişle, doğasını oluşturan özellikler, eğitimle değiştirilebilir.³⁴ Platon insanın istenilen kalıba sokulabileceğini, bunun gerçekleşebilmesi için de eğitime çocuk yaşta başlanması gerektiğini söyler. Doğanın yarattığı bir ruh varsa bile bunun ancak çocuklukta değiştirilebileceğine inanır. Platon insanların genç ve körpe çağda hangi kalıba sokulmak istenirse o kalıba sokulabileceğini söyler.³⁵ Eğitim çocukların şekillenmesinde önemli bir yer alıyorsa, bunun denetimi oldukça önem kazanır. Aşamalı bir eğitim sistemi öngörür. Çocukların okul çağından önce masallarla tanıştığını göz önüne alırsak, Platon'un 'masalların ve masalcıların da denetim altına alınmasını' gerekli görmesine şaşkırmamalıyız. Şunları söyler: “Masalları güzelse bırakacağız söylesinler. Kötüyse yasak edeceğiz. Anaları, dadıları kandırıp çocuklara yasak ettiğimiz masalları anlattırmayacağız. Çocukların bedenlerinden önce, güzel masallarla ruhlarını yoğurmalarını isteyeceğiz.”³⁶

Platon'un denetlemek istediği bir diğer konu da çocukların oyunlarıdır. “Çocuklarımızın oyunlarını daha başlangıçtan sıkı bir düzene sokmalıyız. Çünkü çocuklar oyunlarında kuralların dışına çıkarsa, büyüyüp adam oldukları vakit, kanunlara saygı göstermeleri beklenir mi?”³⁷ Platon insan ruhuna katkıda bulunacağını düşündüğü müzik eğitimi ve beden eğitimini de önemser. Müzik ve beden eğitiminin insan ruhunu iyiye götüreceği gerekçesiyle, bu eğitimlerin çocukluktan başlayarak insanlara verilmesi gerektiğini söyler. ‘Beden için idman, ruh için müziğin’ önemine değinir. Müzik eğitimi gereği gibi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir.³⁸ Müziğin insanı götüreceği yer güzellik sevgisidir. Ruhu beslemenin önemini belirttikten sonra, beden eğitimi sayesinde “atletlerin yaşayışlarına uygun hayatlar sürdürülebileceğini” söyler.³⁹ Burada önemli olan, beden ve müzik derslerinin birbirini tamamladığını anlamamızdır. Platon, yalnızca müzik eğitimi alan çocukların korkak, yumuşak; yalnızca beden eğitimi

³⁴ Bkz. *Republic* 424a-425c ve 519a.

³⁵ *Republic* 377b.

³⁶ *Republic* 377c.

³⁷ *Republic* 425a.

³⁸ *Republic* 401e.

³⁹ *Republic* 404a.

dersi alan çocuklarsa cesur olacağını söyler. Devletinde istediği insan tipi de bu eğitimler sonucunda oluşmuş, kafa yapısıyla beden yapısı uyumlu ve bilgeliğe erişmiş insan tipidir.⁴⁰

Platon bebeklik çağından hemen sonra, çocukların üç yaşında okula başlamalarının bir zorunluluk olduğunu söyler. Ona göre babası isteyen okula devam eder, istemeyen eğitimi bırakır diye bir şey söz konusu değildir ve 'her erkek adam' babasından çok devletin adamı olduğu için, elden geldiğince zorunlu eğitim görecektir.⁴¹ Eğitimin, bu amaç için inşa edilmiş binalarda verilmesinin faydalı olacağını düşünür. Kafasındaki okul tasavvurunu şu sözlerden de anlayabiliriz: "Gün doğup sabah oldu mu, çocukların öğretmenlerine gönderilmesi gerekir; ne koyun ne de başka bir sürü hayvanı çobansız yaşayamadığı gibi, çocuklar lalasız, köleler de efendisiz yaşamamalı."⁴² Zaten Platon'da eğitimin nihai amacı, nitelikli vatandaş ve iyi yöneticiler yetiştirmek olduğuna göre; Platon'un bireyi ve aileyi, devlete feda ettiğini söyleyebiliriz.

Başarılı olmak isteyen bir kimsenin çocukluğundan itibaren, eğlenirken ya da çalışırken bu amacına uygun şeylerle uğraşması gerektiğini şu örnekle anlatıyor: "iyi bir duvarcı olmak istiyorsa, duvarcı oyuncak evlerle oynamalıdır." Platon'a göre "Eğitimin özü, oyun çağındaki çocuğun ruhunu yetişkinliğinde mükemmel bir insan olması için işinin erdemini gerektiren şeye karşı özellikle heveslendiren doğru yönlendirmedir."⁴³

Değerlendirme ve Sonuç

Platon da Sokrates gibi erdemlerin bilgisi ile pratiği arasında mesafe koymaz. Ona göre iyi olanı bilmeye iyi olanı yapma arasında bir açıklık ya da bir kopukluk düşünülemez. Amacı bilmekle birlikte eylemektir, bir nevi erdemlerle bilgiyi eşitler. Erdemle bilgi arasında kurduğu eşitlikten hareketle "iyiyi bilen zorunlu olarak onu yapacağı" yönünde bir tez ortaya atar. Bir insan zorunlu olarak bir

⁴⁰ Bkz. Vildan Burkaz, "Platon ve Rousseau'da İnsan Bağlamında Eğitim", *Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 2014, s. 103-4.

⁴¹ *Laws* 804d.

⁴² *Laws* 808d

⁴³ *Laws* 643c-d

şeyin kötü olduğunu bildiği halde ve başka türlü davranmak da elinde olduğu halde bile bile kötülük yapıyorsa, ya da emin olduğu bir konuda iyiliği gerçekleştirmekten kendisini alıkoyuyorsa bu durum gülünçtür.⁴⁴ Çünkü bir insanın kendini, iyiliklerden alıkoyan ve kötülöklere sevk eden zevke kaptırması zaten onun iyi konusundaki bilgisizliğini gösterir. O halde bir kimsenin kötü olanı ve kötü olduğunu bildiği bir şeyi isteyerek yapması insanın doğasına aykırıdır.⁴⁵

Ksenophones'in *Sokrates'ten Anılar* adlı eserinde Sokrates, arkadaşı Euthydemos'la kendini kontrol etmek ve disiplin altına almak hakkında bir konuşma yapar ve "kendine hâkim olamama" kavramını, orijinal bağlamında özellikle iştahla ve ihtirasla alakalı olarak *zayıf irade* anlamında kullanır.⁴⁶ İşte bu irade zayıflığı insanın idealardan aldığı payın azlığına işaret etmektedir. Platon da hocası Sokrates'ten devşirdiği irade zayıflığını insanın dünya ile olan bağlantısına yani görüngülerin gerçekliğine aldanmasına bağlamaktadır.

Ahlâkî bilgi söz konusu olduğu zaman, bilmek, değer de içermektedir, çünkü ahlâk sahasında bilginin değer yüklü olduğunu görmekteyiz. Erdemi bilgi olarak kabul ettikten sonra, kötü olanı bilgi ile temellendirme imkânı ortadan kalkmaktadır. Öte yandan bilginin kaynağı ruh olduğu için, bir kötülük yapıldığında ruha ve ruhun taleplerine değil, bedene ve bedenın taleplerine yönelinmiş olunmaktadır. Dolayısıyla bilginin kaynağına aykırı hareket sergilenmiş olacağından kaynağını ruhta bulan ilkelerle kötü davranışlar bir araya getirilemez.

Platon erdemın aslında tek bir şey yani idea olduğu, çeşitli ve farklı erdemler gibi görünen şeylerin aslında tek bir erdemın başka başka bakımlardan görünüşleri olduğu görüşündedir. Ona göre erdemler bir bütündür; daletle dindarlık, ölçülölükle bilgelik, bilgi ile cesaret özünde bir ve aynı iyinin parçalarıdır. Örneğin ölçülölük bir bireyin her organının, her yetisinin diğer organlarının ve yetilerinin doyurulmasına engel olmaması ve kendi sınırını bilmesidir. Adalete gelince, o da

⁴⁴ *Protagoras*, 355a-b.

⁴⁵ *Protagoras*, 358c-d.

⁴⁶ Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, çev. Candan Şentuna, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 104-105.

toplum fertlerinin her birinin şahsi haklarına sahip olması ve diğerlerinin hak ve ihtiyaçlarına engel olmamasıdır. O halde birey için ölçülülük ne ise toplum için de adalet odur. Demek ki aradaki fark bir bakış farkıdır, bütün bu iyileri veya erdemleri insan doğasının bütününü göz önüne alarak anlamak ve değerlendirmek gerekir. Adalet, cesaret, ölçülülük, bilgelik erdemın bölümleri veya parçaları değil, bütününe verilen ve temelinde bilgi olarak düşünülmesi gereken farklı farklı adlardır.⁴⁷

Platon'un ahlâk ve adalet anlayışına ciddi itirazlar yöneltilmiştir. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde bu sözü ve sözün arkasında yatan anlamları açıkça eleştirmiştir. O, Platon'un Sokrates gibi ahlâkî eylemlerin doğasında yer alan istek ve iradenin rolünü dikkate almamasına itiraz eder. Ona göre erdemli olanı seçmekle kötü olanı seçmek bizim elimizdedir. "Kötülüğün istemeden yapılması mümkün olmadığı gibi, mutluluğun da istenmeden kazanılması mümkün değildir. İnsan, çocuklarının olduğu gibi eylemlerinin de sahibi ve ilkesidir. Bunlar böyle görünüyorsa ve biz eylemleri bizde olanlardan başka başlangıçlara götüremiyorsak, başlangıçları bizde olanlar, kendileri de elimizde olanlardır ve isteyerek yapılırlar."⁴⁸

O halde Aristoteles'e göre, erdemsizliğin nedeni bilgisizlik değildir. Oysa Platon da Sokrates de kötülükle ilgili söylemlerin insanın özgür iradesiyle olacağını söylemiş olsalar da, idealardan alınan payın azlığı, insan iradesinin yeri geldiğinde ortadan kalktığını ve idealara göre verilen eğitimin insana özgür iradeyi kazanma eğilimini kazandırmadığını söylemek yerinde olur. Ayrıca Aristoteles, "alışkanlıkların zamanla tabiat halini aldığı"nı, dolayısıyla erdemsizliğin insanda bir karakter haline gelebilme ihtimaline dikkat çeker: "Huyların tek tek şeyler konusunda etkinlikte bulunmakla meydana geldiğini bilmemek, bütünüyle duyarsız birinin özelliğidir. Ayrıca adaletsizlik yapanın adaletsiz biri olmak istememesi ya da haz peşinde koşan bir kimsenin haz düşkünü bir kimse olmak istememesi akla aykırıdır.... Bir taşı fırlatan onu yeniden elde edemez. Fakat başlangıçta atıp atmamak onun elindeydi. Aynı şekilde adaletsiz veya haz düşkünü

⁴⁷ *Protagoras*, 329b-333d.

⁴⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, 1113b5.

kimse için de böyle olmamak başlangıçta kendi elindedir; bunun için de onlar isteyerek öyle oluyorlar. Bir kere olduktan sonra da artık öyle olmamaları neredeyse imkânsızdır.”⁴⁹

Platon'un ruhun üç parçalı durumunu tüm felsefesine ve dolayısıyla eğitim anlayışına da yansıtır. Bu nedenle idealardan aldığı pay ölçüsünce kendisini gerçekleştirebilecek olan insanın kendi öz-benliğinin dışında bir başka benliğe bürünebilmesi Platoncu anlayış tarafından kısıtlanmıştır. Platon, idealardan pay almayı filozoflara özgü kıldığı için, bütün bir ideal eğitim sürecinin önemli bireyleri olarak filozofların çocukları, en üst eğitim almaya doğal olarak sahiptirler ve bu eğitim kendileri dışında başka guruptan bireylere verilemez. Akıl erdemine sahip olan bilge varlıklar olan filozofların devlette işgâl ettikleri yere göre eğitim almaları sağlanır ve insanlar arasındaki ideal ayırım kimilerini diğerlerine üstün kılmakla sonuçlanır. Ruhun üç parçalı durumuna karşılık gelen akıl, cesaret ve arzu erdemlerinin adaleti, kendilerine düşeni en iyi bir biçimde yaşama geçiren bireylerde ortaya çıkmalarıdır. Dolayısıyla Platon'un devlet anlayışında bireylerin eğitimi kast sisteminin basamaklarına göre ayarlanır ve devlet bu eğitimin uygulayıcısı olarak karşımıza çıkar.

Burada Platon'un aile anlayışına karşı oluşu ön plana çıkmaktadır. Aile ona göre bireyleri yeterince eğitecek bir güce sahip olmayan bir yapıdır ve bu nedenle devlet küçük yaşta çocukları ailelerinden ayırarak onları gerektiği gibi eğitmelidir. Platon, insan özgürlüğünü yalnızca filozoflara hasretmiş gözükmektedir ve daha alt sınıfın temsilcileri olanlar üst sınıfın hizmetinde bulunmaktadır. İnsanın kendi bireysel yetilerini soyutlayarak bütünüyle ideaların güdümüne vermek, bütün insanlarda ortak olan akıl yetisiyle bağdaşmamaktadır. Bu vesileyle Platon'un eğitim anlayışı, insanları sınıflaştıran ve onların yetilerini körelten bir düzenek olarak anlaşılabilir. Oysa ahlâk ve adalet, bütün bireyler için ortak olmadıkça toplumda adaletin sağlanması mümkün değildir.

⁴⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1113b10-20.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK**, Mehmet Barış, "Platon'un Eğitim Modelindeki Çelişki Üzerine", [https://www.academia.edu/3334915/Platon ve Eğitim](https://www.academia.edu/3334915/Platon_ve_Egitim), Erişim Tarihi: 09.11.2016.
- ARİSTOTELES**, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi, 1998.
- BURKAZ**, Vildan, "Platon ve Rousseau'da İnsan Bağlamında Eğitim", *Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 2014.
- DESCARTES**, René, *Principles of Philosophy*, trans. John Cottingham, *The Philosophical Writings of Descartes*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, I 189.
- HAŞLAKOĞLU**, Oğuz, "Heidegger'in 'Platon'un Hakikat Doktrini' Makalesi Üzerine Bir Eleştiri", *Felsefe Tartışmaları*, 32, 2004.
- HEGEL**, G. Wilhelm, *The Philosophy of Right*, trans. S.W. Dyde, New York: Dover Publications, 2005.
- HEİDEGGER**, Martin, *Plato's Doctrine of Truth*, trans by. Thomas Sheehan, New York: Cambridge University Press, 1998.
- KSENOPHON**, *Sokrates'ten Anılar*, çev. Candan Şentuna, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- LAERTİUS**, Diogenes, *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans. C.D. Yonge, London: George Bell & Sons, 1915.
- MACINTYRE**, Alasdair, *Ethikin Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyut Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- PLATO**, *Cratylus*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. I, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Epinomis*, trans. Alfred Edward Taylor, London: Thomas Nelson & Sons, 1956.
- PLATO**, *Laws*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. V, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Meno*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. II, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Phaedo*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. II, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Phaedrus*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. I, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Republic*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. III, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Sophist*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. IV, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Teaetetus*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. IV, London: Oxford University Press, 1892.
- PLATO**, *Timaeus*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, vol. III, London: Oxford University Press, 1892.